

ЗРАЗКИ ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ

ФОНЕТИКА І ФОНОЛОГІЯ

1. Спільнослов'янські звукові зміни

- 1.1. Становлення праслов'янської звукової системи.
- 1.2. Палаталізація приголосних звуків [g], [k], [x].
- 1.3. Сполучення приголосних зі звуком [j].
- 1.4. Зміни в системі вокалізму.
- 1.5. Структурування й перебудова складів.

Завдання

1. Відтворіть індоєвропейські форми праслов'янських слів:
другъ < **drugъ* < **dhroughōs*,
коса < **kosa* < **kōsās*,
садъ < **sadъ* < **sādūs*.
2. Дайте характеристику слов'ян. звуків у порівнянні з індоєвропейською мовою:
крѣпнѹти < **krěpiti* < **krēpītī*,
нѣмъ < **němъ* < **nēmōs*,
доброѹта < **dobrota* < **dōbrōtā*.
3. Зробіть складоподіл праслов'янських слів і зіставте з індоєвропейською мовою:
сила < **si-la* < **sī-lās*,
миръ < **mi-rъ* < **mī-rōs*,
кремы < **kre-my* < **krě-mūs*.
4. Доберіть індоєвропейські форми до українських слів і поясніть їх звукозміни:
даръ < **darъ* < **dārōs*,
роса < **rosa* < **rōsās*,
чистѹи < **čistъjъ* < **čistōs* (*чистъ*).
5. Визначте праслов'янські форми українських слів і поясніть їх складоподіл:
сѣ-ча-стѣ-е < *сѣ-ча-стѣ-је*,
дрѣ-жа-ти < **drъ-ža-ti*,
чѣ-стѣ-ны-и < **čb-stb-nъ-jъ*.
6. Розкрийте походження шиплячих і свистячих звуків у давніх українських словах:
ночь < **nočъ* < **nōktīs*,
дышати < **dyšati* < **dūx(s)ētī*,
свѣча < **svěča* < **světjās*.
7. З'ясуйте причини появи м'яких приголосних звуків у давніх українських словах:
капля < **kapl'a* < **kāpjās*,
ноша < **noša* < **nōsjās*,
бурѹа < **bur'a* < **būrjās*.

Примітки: 1) у завданнях (це переважно 1, 2, 3), де подано праслов'янські форми слів і вказано порівняти їх з індоєвропейськими формами, слід обов'язково подавати і давньоукраїнські форми (за схемою відтворення історії слова: **д.укр.** < **псл.** < **і.є.**);

2) якщо ж до давньоукраїнських форм слів (це решта завдань) потрібно дібрати їх праслов'янські форми, то індоєвропейських форм уже не потрібно подавати; а якщо ж до давньоукраїнських форм слів слід дібрати індоєвропейські форми, то потрібно записати і їх праслов'янські форми (тобто не пропускати проміжну ланку між **д.укр.** та **і.є.** формами); логіка побудови завдань у цілому виглядає так: при відтворенні **і.є.** форм якщо є **д.укр.**, то слід обов'язково ввести і **псл.**, а якщо є **псл.**, то слід додати і **д.укр.**

3) сумнівні випадки перевіряти за етимологічними словниками:

ЕСУМ (за ред. О. Мельничука) та ЕССЯ (за ред. О. Трубачова та ін.).

2. Східнослов'янські фонетичні явища

- 2.1. Фонетична система східнослов'янських мов.
- 2.2. Побудова складів у дописемний період.
- 2.3. Вокалічні й консонатні фонетичні явища.
- 2.4. Чергування голосних і приголосних звуків.
- 2.5. Розвиток нових звукосполучень.

Завдання

1. Зробіть аналіз голосних звуків та їх функціонування в східнослов'янський період:
берегѣни < **bergyni* < **bĕrgōs* (*берегъ*),
хвоѣ < **xvoja* < **skhŭjās*, *дѣвѣка* < **dĕvŭka* < **dĕvās* (*дѣва*),
хылити сѣ < **xyliti sĕ* < **khŭlītī sen*.

2. Охарактеризуйте приголосні звуки та їх вживання на східнослов'янському ґрунті:
гърдыни < **gŕdyni* < **gŭrdōs* (*гърдъ*),
лице < **lice* < **līkoi*,
хлѣбъ < **xlĕbŭ* < **khlĕbōs*.

3. Проаналізуйте звукові зміни в словах, реалізовані на східнослов'янському ґрунті:
олѣнѣ < **jel'en'a*,
синицѣ < **sĕnic'a*,
осеньныи < **jesenŭ-nŭ-jŭ*.

4. Виділіть рефлекси дифтонгічного сполучення «голосний + м, н»:
мѣти < **mĕti*,
мьну < **mŭnŭ*,
розъмѣнати < **rozŭmĭnati*.

5. Визначте рефлекси сполучень [ор], [ол], [ер], [ел] на слов'янському ґрунті:
берегъ < **bergŭ*,
ворота < **vorta*,
полонъ < **pelnŭ*.

6. Вкажіть на типи чергувань голосних звуків у словах і причини їх виникнення:
везти – *возити* <
vezti* – **voziti* – **нсл. чергув. гол *е/о*,
стати – *стоѣти* <
stati* – **stojati* – **нсл. чергув. гол *а/о*.

7. З'ясуйте типи чергувань приголосних звуків у словах і причини їх виникнення:
хотѣти – *хочу* <
xotĕti* – **xoĭŭ* – **нсл. чергув. приг. *т/ч*,
видѣти – *вижу* <
vidĕti* – **vižŭ* – **нсл. чергув. приг. *д/ж*,
веду – *вѣла* <
vedŭ* – *vedla* – **нсл. чергув. *д/л* (спрощ. *д* у сполуці *дл*).

Примітки:

- 1) зверніть увагу на вітворення звука [x], перевірте його походження за словником: Етимологіч. словник україн. мови : У 7 т. / [ред. : О. С. Мельничук та ін.]. – К. : “Наук.думка”. – Т. 1-6 (б-ка ПНУ). Етимологический словарь славянских языков. Праслав. лексич. фонд. – М. : “Наука”. – Вип. 1-40 (выпуски в мережі).
- 2) можна відтворювати ще й **і.с.** форми слів (напр. у 3, 4, 5 завд.), але не обов'язково;
- 3) підкреслювати чи виділяти звуки у словах (як вимагає завдання) – обов'язково;
- 4) у завданнях не обов'язково відтворювати абсолютно всі слова (можна навіть вибірково, небагато слів, але уважно й грамотно); можна будь-яким способом – рукописним чи механічним (за бажанням і за можливостями); перевірка буде супроводжуватися усним поясненням студента мовної зміни (суті, причини, періоду, характеру, наслідку тощо);
- 5) з виконанням наступних завдань цей весь текст (файл) буде оновлюватися, тому слідкуйте за наступними повідомленнями (новим завданням і новою датою). **2 жовтня 2016 р.**

3. Фонологічна й фонетична системи української мови XI – XV ст.

- 3.1. Характеристика голосних і приголосних фонем.
- 3.2. Зміни у вокалізмі й консонантизмі.
- 3.3. Наслідки занепаду звуків [ь], [ѣ] у системі голосних.
- 3.4. Наслідки занепаду звуків [ь], [ѣ] серед приголосних.
- 3.5. Фонологічна система після занепаду [ь], [ѣ].

Завдання

1. Відтворіть українською мовою слова з поясненням рефлексів голосних звуків:
**bratana, *krQititi sę, *xudъ, *drěmati, *jъnъjъ, *bermę, *domysliti, *jętry, *nemQdrъ, *koldęzъ, *xъmelъ, *dušъnъ, *kl'učarъ, *doba, *natręsti, *kloniti sę, *gluxъjъ, *nizъ, *klQbъkъ.*
2. Запишіть українською мовою слова з поясненням рефлексів приголосних звуків:
**dol'a, *nebesъnъjъ, *družina, *xvostъ, *kradenъje, *božъskъ, *glQbokъ, *dětishce, *koxati sę, *nečъstъ, *bitъje, *gor'estъ, *kapnQti, *gQstina, *kъnędzъ, *xlěbъcъ, *lisa, *klasti.*
3. Доберіть українські відповідники з поясненням сильних і слабких позицій [ь], [ѣ]:
**novinъka, *kъniga, *dъněstrъ, *božъjъ, *klevetъnikъ, *dQbъkъ, *kъrčъta, *jъgrъcъ, *dъnъnъjъ, *dъxorъ, *jъskra, *koldъnъ, *dъkti, *nizъkъ, *dъlžъnikъ, *xъlstъ, *jъgrati, *grъkъ.*
4. Розкрийте причини й наслідки занепаду редукованих у межах голосних звуків:
домъ, правъдъный, хмель, тъnъtати, вѣръный, събърати, крьшъка, соль, мъстъ, пришьльць, вьсь, гльтъка, търнъ, брънѣти, котъ, тръвога, зърнъ, вълчица, жьртва, твърдити, веслъ, бльскъ, вьришина, тълстъ, хрьбътъ, шьвьць, соснъ.
5. Вкажіть на причини й результати занепаду редукованих серед приголосних:
ростълина, кожъдъный, стъкло, бъчела, вѣнъчание, отъдати, жьньць, поздъный, кривъда, сильный, рекль, съшити, чълна, дългыи, вѣстъникъ, къто, дъxorъ, пекль, сърдьце, мѣрочъникъ, жьлтый, чъто, осенью, житие, съдоровый.
6. Проаналізуйте типи чергувань голосних звуків у давніх українських словах:
посълъ – посъла, творъць – творъцѣ, журавль – журавлѣ, свекръ – свекра, гръмъ – гръмѣти, хръстъ – хръстити, конъ – конѣ, печь – печи, село – сельськый, вѣдро – вѣдръ, пальць – пальцѣ, замъкъ – замъка, ночь – ночи, рвъ – рва, гора – горъ.
7. Виділіть типи чергувань приголосних звуків у давніх українських словах:
мастити – мастьный, злостъ – злостъникъ, мѣстъце – мѣстити, хрускъ – хрускънути, користъный – користъ, тыжъдънь – тыжъдъньвыи, перстънь – перстънѣ, къто – кого, шьдлъ – шьла, моглъ – могла, гърньчаръ – гърньць, сѣдлъ – сѣла.

4. Продовження розвитку фонетичних рис української мови

- 4.1. Історія звуків [e], [i], [y].
- 4.2. Зближення звуків [e] з [и], [o] з [y].
- 4.3. Перехід [e] в [o], [o] в [a], [e] в [a].
- 4.4. Фонетичні зміни на початку слова.
- 4.5. Ствердіння приголосних звуків.

Завдання

1. Простежте історію голосних від праслов'янської до сучасної української мови:
**istina, *svěť, *dunajъ, *moldъcъ, *nebo, *ablъko, *volsъ, *trъvoga, *lěsъkъ, *žarъ, *ognъ, *svęto, *kolačъ, *gadanъje, *dQga, *žiti, *lixo, *čelo, *nosъ, *dQbъ, *uxo, *mylo.*
2. Опишіть історію приголосних від праслов'янської до сучасної української мови:
**drugъ, *berzovъcъ, *klějъ, *xlěvъ, *gQsakъ, *lęgti, *kon'uxъ, *dъržava, *xvatiti sę, *greby, *aščerica, *dъmъnica, *gonitva, *gorditi, *gorъkъjъ, *xlopotъ, *dumatі, *groza, *dъždžiti.*
3. Порівняйте складоподіл давніх українських слів із сучасною українською мовою:
гостинъць, мълчание, метъла, свѣтъло, гръчьскъ, събъръ, Красиывый, дълбати, цвѣтъ, гривънь, высокый, сърпъ, родъство, вихръ, хлѣбъный, весло, пълкъ, веселие, краина.

4. Покажіть відмінності між звуками давньої та сучасної української мови:
стрѣла, рогъ, зима, чърныи, тѣло, густа, могила, вѣртѣти, брести, хвала, густыи, кривѣдити, учение, худыи, нива, малина, вечеръ, хрѣиць, рыба, зорѣа, тѣлстыи, камѣнь.
5. Охарактеризуйте зміни голосних звуків упродовж усього писемного періоду:
богатыство, ѣсныи, щека, земьныи, ѣблѣко, мачеха, шѣлкѣ, семыи, колатати, человѣкъ, паробѣкъ, женатыи, колачѣ, силовати, богатѣти, покидѣкъ, желудѣ, борании, готовити, ѣзвина, вечерѣати, пѣнькъ, малеваныи, пѣшено, лѣнькъ.
6. Проаналізуйте зміни приголосних звуків упродовж усього писемного періоду:
весна, лебедѣ, мирьныи, тишина, шелестѣ, ѣрьмо, широкыи, ключарѣ, чърньць, мѣнути, пѣсьнька, глубина, морьскыи, царѣ, пѣшеница, бережистыи, свѣчѣка, невѣрие, сильныи, бавитисѣа, снѣжѣкъ, любовѣ, чѣрствѣ, мѣачѣкъ, степѣ.
7. Прокоментуйте зміни, що відбулися на початку слів у давній українській мові:
отѣчизна, ѣаворѣ, играти, ѣагода, острыи, арбузѣ, ѣавитисѣа, осподарѣ, имати, ольшина, ѣасѣнь, овѣцѣа, ѣаловыи, окѣно, игрьць, отѣпускати, ѣама, огнѣа, игрище, вѣтра, улицѣа, овѣса, игѣла, осударыни, отѣдати, ольха, ухо.

ЛЕКСИКА І СЛОВОТВІР

1. Формування праслов'янського лексичного складу

- 1.1. Спільноіндоєвропейський словниковий фонд.
- 1.2. Міжіндоєвропейські лексичні паралелі.
- 1.3. Праслов'янський лексикон.
- 1.4. Праслов'янські лексичні запозичення.
- 1.5. Міжслов'янські лексичні зв'язки.

Завдання

1. Виділіть і проаналізуйте за допомогою словників індоєвропейські лексеми:
**bermę, *sestra, *dyxati, *bratrъ, *diviti sę, *svekry, *bēda, *tъstъ, *dosaditi, *baba, *čerpъ, *selzenъ, *vydra, *svini, *agnę, *sorka, *Qty, *tetervъ, *drēmati, *piskarъ, *pelva.*
2. Визначте й охарактеризуйте за допомогою словників західноіндоєвропейські, східноіндоєвропейські та південноіндоєвропейські лексичні одиниці:
**dolnъ, *pъrstъ, *telę, *kuna, *berstъ, *bъrzъ, *božъjъ, *soldъ, *drobiti, *krivъ, *borda, *ryba, *jablo, *sejati, *grabъ, *červo, *lěкъ, *bobъ, *sъdravъ, *bogatъ, *bronъ, *čъrnъ, *děra.*
3. Виберіть власне праслов'янські номінації і дайте їм характеристику:
**avorina, *bogyni, *blъskъ, *drazniti, *agoda, *dēvica, *besēda, *dogarati, *bezl'udъnjъ, *dētę, *jama, *ględęti, *esetrovъjъ, *bogatъstvo, *dostatъкъ, *ęčъmenъ, *ablonovъjъ, *glumiti sę.*
4. Виокреміть праслов'янські запозичення і з'ясуйте їх значення:
**arъmo, *bjudo, *slugiti, *lixva, *dumati, *askyni, *jariti sę, *dъska, *ban'a, *osъlъ, *avorъ, *osъtъ, *tęsto, *klQbъкъ, *dуръlo, *xрęšъčъ, *mečъ, *lękati, *poganъjъ, *griva, *xormъ.*
5. Відзначте, для яких слов'янських мов характерні найменування:
**bergyni, *dětina, *bělъka, *gъrnъсь, *palъсь, *bělъmo, *gadъ, *pъсь, *godina, *Qžъ, *družъka, *bordatъjъ, *dobl'estъ, *xvalъba, *kokotъ, *sobaka, *gorditi, *kliknQti, *xlěvъ.*
6. Випишіть із тексту праіндоєвропейські слова і розкрийте їх значення:
Поляне бо своих отецъ обычай имутъ кротокъ и тихъ, и стыдѣнье къ снохамъ своимъ и къ сестрамъ, къ матеремъ и к родителемъ своимъ, къ свекровемъ и къ деверемъ велико стыдѣнье имѣху, брачный обычай имяху: не хожаше зять по невѣсту... (ПВЛ,14-15).
7. Підкресліть у тексті праслов'янські слова і з'ясуйте їх значення:
Яко же бо олово гинетъ часто разливаемо, тако и человѣкъ, приемля многия бѣды. Никто не может соли зобати, ни у печали смыслити; всякъ бо человѣкъ хитритъ и мудритъ о чюжеи бѣди, а о своеи не можетъ смыслити (СДЗ, 12-13).

2. Становлення лексики української мови XI – XV ст.

- 2.1. Українська лексична спадщина.
- 2.2. Власне українська лексична основа.
- 2.3. Семантичні зміни в українській лексиці.
- 2.4. Розвиток синонімії, антонімії та омонімії.
- 2.5. Стилiстичні особливості української лексики.

Завдання

1. Виділіть слова спільнослов'янської спадщини й поясніть їх значення:
пльбо, гребля, чадо, пасьнь, ракъ, вьрста, павьныи, бабька, отьчимъ, бедро, дрѣмати, березовыи, сновати, бесѣдовати, сорочька, роженыи, веселье, дѣтель, осьмыи.
2. Покажіть спільносхіднослов'янські й українські слова та розкрийте їх значення:
дружьба, нитька, борошньо, свита, льстивъ, голубька, стрѣльць, пълзати, мачеха, хытръць, ватра, байка, жонька, дьнина, собачька, девѣаностыи, осокоръ, гнѣздо, тѣмити.
3. Виокреміть давні українські запозичення й прокоментуйте їх значення:
хыщныи, капуста, пища, виноградыи, избрати, оспазапѣ, порфира, шатро, базаръ, казна, злодѣи, трѣсть, свѣтитисѣ, обитати, философъ, дѣци, горьчица, жемьчугъ.
4. Зіставте семантично давні українські слова з їх праслов'янськими відповідниками:
перепель, лисица, цвѣтъ, виноградъ, грубыи, вѣзь, лоза, духъ, зорѣ, клонитисѣ, козьль, сторона, сьребро, свѣтити, вертепъ, мѣстаць, волѣ, дружина, животъ, родьнѣ.
5. Розкрийте семантичні відношення між словами та їх стилістичні особливості:
вѣщати, речи; шьствовати, ходити; одежа, одѣние, одѣвание; хоромъ, домъ, истьба; страна, земля, краи, сторона; тълстыи, тьнькыи; лѣто «рік», лѣто «пора року».
6. Проаналізуйте слова в тексті з погляду їх семантичної структури: *Земля тутнеть, рѣкы мутно текутъ, пороси полѣ прикрывають, стѣзи глаголютъ: половци идутъ отъ Дона, и отъ моря, и отъ всѣхъ странъ рускыѣ плѣкы оступиша* (СП, 51).
7. Охарактеризуйте слова в тексті з погляду їх стилістичного навантаження:
“Земля наша крещена, и нѣсть у насъ учителя, иже бы ны наказаль, и поучаль насъ, и протолковаль святыя книги. Не разумѣемъ бо ни гречьску языку, ни латыньску; они бы ны онако учать, а они бо ны и онако...” (ПВЛ, 21-22).

3. Словотворення іменних частин мови

- 3.1. Словотвірна система української мови.
- 3.2. Дери́вація іменників.
- 3.3. Словотвір прикметників.
- 3.4. Дери́вація числівників.
- 3.5. Словотвір займенників.

Завдання

1. Розмежуйте слова на похідні й непохідні:
стольць, крѣпость, тополь, новыи, сьльнѣе, дорогии, берегъ, гърдьць, лихи, кѣто, вечеръ, млыи, рѣчька, радъ, внукъ, поустъ, слѣдъ, челядь, лѣськъ, свѣтъ, ловы, служба.
2. Визначте способи творення давніх українських слів:
приказъ, писарь, чърница, семеро, косарь, прадѣдъ, неприѣтель, тѣрговьць, сыновьнъ, братьскъ, три сътѣ, неволя, памѣть, милосердьѣ, прѣмудръ, нѣчьто, свѣтль, вѣрьныи.
3. Охарактеризуйте іменники за структурою і визначте способи творення похідних:
братіє, словеси, мыслію, облакы, пълкы, струны, повѣсть, дружино, жалость, знаменіє, конєць, русици, соловію, соколы, половци, стѣгъ, гнѣздо, свѣтъ, земля, обычаѣ, звонъ, обиду, иноходьцы, чєловѣкомъ, костьми, зорѣми, пустыни, побѣдами (СП, 5-ка).
4. Поділіть прикметники на похідні й непохідні, визначте способи творення похідних:
сребреныя, смысленаго, небесныя, многоразличных, чюжеи, печалну, студеною, красенъ, сладкое, дождевыи, честенъ, славенъ, крѣпокъ, щедръ, скупъ, мудра, внутреняя, безумному, благых, премудрому, мирских, дивнѣи, злобразну, ласковая (СДЗ, 4-29).
5. Проаналізуйте структуру числівників і творення похідних числівників:
семьдесятъ, третьей, одинъ, двѣ, три, перьвыи, двою, двудесяту, другыя, нѣколико, другимъ, трех, колько, тысяць, первых, другаго, другоѣ, семидесят, десятый, тысячи, единъ, полъ города, четвертый, второмъ, четырьми, двѣ тысячѣ, двѣма (ПВЛ, 12-98).
6. З'ясуйте походження і способи творення похідних займенників:
кто, его, чѣеи, им, свою, сам, єму, кого, мене, на нем, самому, оному, что, моє, сему, ким, нимъ, томъ, всѣм, него, онъ, их, которыи, тѣмъ, своѣ, своєго, него, того, инѣмъ, сего, чемъ, самого, тои, сами, собою, собѣ, всѣмъ, всѣмъ, єи, кому, вси, онѣм, всѣх (ПР, 186-200).

7. Випишіть із тексту іменні частини мови й охарактеризуйте їх за структурою:

О Рускаа землѣ, уже за шеломанемъ еси! Се вѣтри, Стрибожи внуци, вѣютъ съ моря стрѣлами на храбрыа плъкы Игоревы. Земла тутнѣтъ, рѣкы мутно текутъ, пороси поля прикрываютъ, стази глаголютъ: половци идутъ отъ Дона, и отъ моря, и отъ всѣхъ странъ рускыа плъкы оступиша (СП, ̑i-̑i).

4. Словотвір дієслів і незмінних частин мови

- 4.1. Словотворення дієслів.
- 4.2. Дери́вація прислівників.
- 4.3. Словотвір прийменників.
- 4.4. Дери́вація сполучників.
- 4.5. Словотвір часток.
- 4.6. Дери́вація вигуків і звукосполучень.

Завдання

1. Визначте частиномовну належність і словотвірну похідність номінацій:
въскорѣ, замужь, подълѣ, обвинити, недалеко, повѣдати, иногда, вѣрно, таки, въпрорѣдѣ, почъто, лѣтось, межи, безъвѣсти, селико, полуночи, ради, звона, тѣгда, черезъ.
2. Згрупуйте слова за частинами мови й способами творення в межах частин мови:
приклони, въсьде, мыслити, избиваа, послушаи, оживити, почъстити, подалѣ, дотуда, нощьсь, полудъни, нежели, донынѣ, радѣма, възлѣ, съкраа, отъселѣ, чьтобы, къ върху, безъводьнѣ, лелѣати, закалена, на передѣ, потомѣ, имѣа, въ днь, мирно.
3. Виділіть похідні дієслова й проаналізуйте їх словотвірні особливості:
сѣставить, проклѣти, похвали, пооучѣти, повѣдаютъ, прилежаахоу, подвигноушасѣ, приближи, подвигнѣмъ, вождити, боудоутъ, нааплють, ѣвити, възираахъ, правѣахоу, приими, покланѣти, конѣчавають сѣ, видѣти, творѣтъ, плачють (Изб 1076, 151-172).
4. Виокреміть похідні прислівники й розмежуйте їх за способами творення:
заутра, тогда, оттоле, донынѣ, лѣтомъ, тричи, троиче, вельми, назади, донде, нынѣ, вчера, всегда, нечисто, николи, надвое, дивно, всюду, невоздержанно, многожды, криво, отсюда, достойно, наутрия, поистинѣ, крѣпко, исперва, вкупѣ (ПВЛ, 12-80).
5. Розподіліть слова на прийменники, сполучники, частки й поясніть їх творення:
по, бо, же, да, предѣ, изъ, межю, аще, бы, та, около, отъ, зане же, надѣ, противу, подѣ, яко, дѣля, до, ради, пакы, дондеже, поне же, къ, на, даже, про, о, не, съ, прежде, подле, посреди, но, развѣ, где, или, бес, въ, со, передѣ, иже, преже, но, хотя, зане, изъ (ГВЛ, 77-102).

6. Випишіть із тексту дієслова, охарактеризуйте їх структуру й способи творення:
Р(ч)е ̑ъ своимъ оученикомъ. нынѣ прослави сѣ с̑ъ члвчьскъ и бѣ прослави сѣ ѿ нѣмъ. ащѣ бѣ прослави сѣ ѿ нѣмъ. и бѣ прославить ꙗ въ себе. и абы ꙗ прославити и. ча(д)ца и ꙗце с вами ꙗсмъ. възищете мнь. ꙗко же рекохъ иудѣмъ. ꙗко ꙗможе азъ идоу (СЄ, 208).

7. Виберіть із тексту прислівники, опишіть їх структуру і дери́вацію похідних:
Ярославна рано плачѣтъ въ Путивлѣ на забралѣ, а ркучи: “О вѣтрѣ, вѣтрило! Чѣму, господине, насильно вѣеши? Чѣму мычѣши хиновъскыа стрѣлки на своєю нетрудною крилю на моѣа лады вои? Мало ли ти бѣишѣ горѣ подѣ облакы вѣати...” (СП, л̑).

МОРФОЛОГИЯ

1. Граматичні системи іменника та прикметника

- 1.1. Історія граматичних категорій іменників.
- 1.2. Особливості відмінювання давніх іменників.
- 1.3. Розвиток граматичних категорій прикметників.
- 1.4. Відмінювання коротких і повних прикметників.

Завдання

1. Визначте типи відмінювання давніх українських іменників:
брань, дворьць, дитина, миръ, правѣдникъ, третина, чърница, величѣство, рало, жизнь, купьць, писарь, богатѣство, служѣба, гърло, десѣтина, учитель, шило, пърстьнь.
2. Розподіліть іменники чоловічого роду за давніми основами:

3.3. Особливості відмінювання дієприкметників.

Завдання

ивості дієс

звѣнѣть, трубѣть, скачѣють, стоѣть, ждѣть, крычатѣ, велѣть, кличѣть, зовѣть, бѣжитѣ, дрѣмлетѣ, повѣдають, трѣпеицѣ, прикрывають, идѣть, ступаетѣ, иши, отворѣши, ѣдетѣ, плаваѣши, плачѣтсѣ, спитѣ, выѣтсѣ (СП, ž-žī, ĩ-ĩd).

створиша, выгнаша, прогнаста, проляяша, посади, сѣде, побѣди, хотяше, посла, яся, приведе, несоша, не видѣ, бѣ создаль, въздвиже, бѣ заложилъ, не бысть, естъ, валь, повелѣша, прокопахъ, придоста, послахъ, не распалися бѣша (ПВЛ, 135-139).

боудеть, приидеть, начьнеть храмати, выведоуть, съкрыетсѧ, познаеть, сѧ запирати
почнеть, не вдаль боудеть, начнеть примѣтати, боудеть коупиль, искати емѸ, платити
емоу, моугоуть изъѧсти, можетъ мьстити, искати емоу, сбероуть (ПР, 70-81).

имѣйте, блюди́те, чти, взима́йте, не устрани́йтесь, любите, сътвори, съмѣри, припади, поклонѣи, чтите, не стыди́те, не смѣшайся, съважи, не бесѣдуй, научи́ся, уклони́ся, люби, избавите, оправдайте, разумѣйте, не вдавай (ПВМ, 5-9).

знаѣмыѣ, не имоуишиимъ, пороучивыи, рекоуишеи, изгоубленокъ, оучинены, даюишааго, трѣбоуишиимъ, скытаюишааго, скърбѣишааго, соуишихъ, носѣишаѣѣ, рекъѣшааго, миноуишиимъ, стражюишиимъ, отъвързень (Изб 1076, 180-199).

написати, бѣжа, растяще, писано, помагающе, смыслити, оживляеши, пронизающе, расчерпати, истожити, напаяюще, наткано, учити, наказати, думая, мажущися, видѣвши, болѣти, молящися, обрѣсти, повѣдати, совокупляя, исьбирая, глаголати (СДЗ, 5-34).

хвалю, хвалите, хвалита, хвалить, хвалиль **ѣси**, хвалили **суть**, хвалила **ѣсѣ**, хвалиль **бѣахъ**, хвалили **бѣаху**, хвалиль **быль** **ѣсмь**, хвалили **были** **ѣсмь**, **начьну** хвалити, хвалили **быша**.

4.1. Прислівник – самостійна частина мови

4.3. Сполучник – засіб передання синтаксичних зв'язків.

4.5. Вигук – засіб волевиявлення.

а походжен

инѣде, позаутра, вьсьде, нынѣ, камо, добре, вѣчера, горьцѣ, сюдѣ, двѣчи, **я**коже, **т**ажецѣ, онако, моужьскы, **с**ако, нинѣки, коль, мимо, кольма, дарьмо, толѣ, **к**ьма, селѣ.

вънѣ, безъ, възъ, доловъ, близъ, кромѣ, около, изъ, межю, мимо, въслѣдъ, округъ, надъ, послѣдъ, на върхъ, черезъ, противу, въ срѣтениѣ, развѣ, подъ, отъ, вънизъ, подалъ, помежи.

ниже, али, ибо, или, бо, абы, ниже, ино, любо, пакы, коли, аче, либо ли, занеже, ни – ни, дабы, яко, ать, чьтобы, доколѣ, кгда, дондеже, донелѣ, хотя, ~~пакже~~, како, нежели.

такъ, хай, би, отож, **сѧ**, рьци, ото, небудь, оли же, нехай, будь, отъсе, таки, дѣти, толико, одиначе, ни, ольна, нольны, лише, пакы, **кѣ**, хотѧ, аще и, же, ли, се, оно, **кѣ**да.

5. Випишіть з тексту прислівники і зробіть їх морфологічний аналіз: *Левъ же убоявся того велми, и еще бо тому не съшла оскомина Телебужины рати, и рече епископу, послу брата своего: “Сынъ мой, ръци, не моимъ вѣданъемъ се вчинилъ...”* (ГВЛ, 154).

6. Виберіть з тексту прийменники і згрупуйте їх за функціональними ознаками:

А Свѣтѣславъ мутенъ сонъ видѣ въ Кіевѣ на горахъ. “Си ночь съвѣчера одѣвахуть мѧ, – рече, – чрною паполомоу на кровати тисовѣ, чрпахуть ми синее вино съ трудомъ смѣшено..., сыпахуть ми тыщими тулы... (СПІ, кд-кѣ).

7. Випишіть сполучники і класифікуйте їх за синтаксичними ознаками:

О сем, аще кто убьетъ или хрестянина русин, или хрестянинъ русина, да умрет, идѣ же аще сотворитъ убийство. Аще ли убежитъ сотворивый убийство, да аще есть домовит, да часть его, сирѣчь иже его будетъ по закону... (ПВЛ, 26).

СИНТАКСИС

1. Структура речень української мови XI – XV ст.

- 1.1. Еволюція структури речення.
- 1.2. Підмет як головний член речення.
- 1.3. Присудок як головний член речення.
- 1.4. Другорядні члени речення.

Завдання

1. Виділіть у реченнях підмети й визначте засоби їх вираження:

Вложи богъ Володимеру въ сердце, и нача глаголати брату своему Святополку, понужая его на поганяя, на весну. Святополкъ же повѣда дружини своей рѣчь Володимерю; они же рекоша: “Не верема нынѣ погубити смерьды от ролы” (ПВЛ, 190).

2. Випишіть з речень присудки й визначте засоби їх вираження:

Еще возвратимся на предняя словеса. Азъ бо, княже, ні за море ходилъ, ни от философъ научихся, но бых аки пчела, падая по розным цвѣтом, совокупля медвенны сотъ; тако и азъ, по многим книгамъ исьбирая сладость словесную и разум, и съвокупих аки в мѣх воды морскія. Да уже не много глаголю (СДЗ, 33-34).

3. Знайдіть у реченнях підмети й присудки, з'ясуйте особливості їх узгодження:

Были вѣчи Троѧни, минула лѣта Ярославѧ; были плъци Ольговы, Ольга Свѣтѣславличѧ. Ты бо Олегъ мечемъ крамолу ковае и стрѣлы по земли сѣлаше. Ступаетъ въ златъ стремянь въ градѣ Тмутороканѣ (СПІ, зї-иї).

4. Виберіть із речень означення, визначте їх типи й засоби вираження: *Въ имя Отца и Сына и свягаго Духа. Молитвами пресвятыа Богородица и Приснодѣвы Марія и святыхъ аггелъ. Се азъ князь Володимеръ, сынъ Василковъ, внукъ Романовъ, даю землю свою всю и города, по своемъ животѣ, брату своему Мъстиславу... (ГВЛ, 142-143).*

5. Підкресліть у реченнях додатки, визначте їх типи й засоби вираження: *Аже жена върчетсѧ седѣти по моужи, а ростерѧеть добытокъ и поидеть за моужъ, то платитъ еи все дѣтем. Не хотѣти ли начноуть еѣ дѣти ни на дворѣ, а она начнетъ всѧко хотѣти и седѣти, то творитъ еи всѧко волю, а дѣтем не дат(и) воли (ПР, 161).*

6. Виокреміть у реченнях обставини, визначте їх типи й засоби вираження:

Не боуди роука твоѧ простѣрта на възѧтикъ, а на далѧикъ съгъбена: Не належи имѣньи своимъ: и не рѣци довѣльно ми ксть: Не ходи въ слѣдъ дѣѧ своѧ, и не рѣци кто мѧ прѣмощетъ. гдѣ бо мьстѧи мьститъ ти: Не жьди обратити сѧ къ боу (Изб 1076, 323-324).

7. Розподіліть речення на конструкції з прямим і непрямым порядком розміщення слів:

Иде Стѣтославъ на Дунай на Болгары. Володимеръ же рече: “Кака заповѣдь ваша?”. Онъ же работа другую 7 лѣт изъ Рахили. Пророци же начаши обличати я о безаконьи их и служеньи кумиромъ. Они же поклонилися ему (ПВЛ, 47, 60, 65, 68, 72).

2. Синтаксис простого речення

- 2.1. Розвиток простого речення.
- 2.2. Прості односкладні речення.
- 2.3. Прості двоскладні речення.
- 2.4. Ускладнені прості речення.

Завдання

1. Зробіть синтаксичний аналіз простих речень:

Ярославна рано плачѣтъ Путивлю городу на заборолѣ, а ркучи: “О Днепре Словутицю! Ты пробилъ еси каменныѣ горы сквозѣ землю Половецкую. Ты делѣлъ еси на себѣ Святослави носады до плѣку Кобякова...” (СП, лѣ-лѣ).

2. Поділіть речення на типи за складом граматичної основи: *кнѧзь же Романъ вниде въ Кыевъ. и сѣде. на столѣ оца своего и дѣда* (ИЛ, 568); *такѡ слышахо(м) оу самовидецѣ бывши(х) тамо в то времѧ* (ЛЛ, 454); *да быхъ послалъ мужа своего к Володимеру* (ИЛ, 239); *Глѣбъ же вышедъ из города съ дѣтми и съ дружиною поклонисѧ Володимеру* (ИЛ, 283).

3. Розмежуйте речення за наявністю чи відсутністю другорядних членів речення:

Р(ч)е гѣ; онъ жѣ вѣста; ісѣ же милѣсрдѣавѣ; аминѣ глѡ вамѣ; рѣша же юмоу оучници; и звѣзды спадоуть с нѣсе; вы же не нарицають сѧ оучитьли; вѣниди въ радость гѧ своѣго; възлюбиха бо пачѣ славоу члвчѣскоую (ЄЄ, 153, 164, 166, 168, 172, 182, 186, 192, 196).

4. Поділіть речення за повнотою вираження змісту: *Яко же бо олово гинетъ часто разливаемо, тако и человекъ, приемля многия бѣды. Никто же может соли зобати, ни у печали смыслити; всякъ бо человекъ хитритъ и мудритъ о чюжеи бѣди, а о своей не можетъ смыслити. Злато съкрушается огнемъ, а человекъ напастьми...* (СДЗ, 12-14).

5. Виділіть двоскладні речення і проаналізуйте їх: *Родисѧ оу Мстислава снѣ. оу Андрѣевича. и нарекоша и в крѣпости Василии* (ЛЛ, 362); *рци же имъ. не ходите в моеї воли. ты же Рюриче поиди въ Смолньскъ. къ брату во свою оцну* (ИЛ, 573); *Но мы на преднѧ възврати(м)сѧ. ꙗко бѧхо(м) пре(ж)е глѧли* (ЛЛ, 236).

6. Визначте типи односкладних речень та охарактеризуйте їх: *Мало глаголати а множѣе разумѣвати. Не бесѣдуй луками, отнудъ ни окомъ же глаголати. не дързу быти словѣмъ, ни прирѣковати въ людѣхъ, не скоро въ смѣхъ впадати, соромѧжливу быти. Уклонисѧ многа смѣха. буди пониженъ главою, высокъ же умъ...* (ПВМ, 7).

7. Опишіть структуру ускладнених речень: *но мы на преженѣе възвратимсѧ. [и] скажемъ што сѧ оудѣло та си; Антонию же приде Кыеву. и мыслѧше кдѣ бы жити. и ходи по манастиремъ. и не възлюби Бу ни хотѧщу. и поча ходити по дебремъ и по гора[мъ] ища кдѣ бы ему Бѣ показалъ; Ходи Володимеръ снѣ Всеволожъ. и Улегъ снѣ Сѣославъ. Лѧхомъ в помочъ на Чехы; чтите гостѣ. о(т)куду. же к ва(м) придетъ. или простъ. или добръ. или солъ.* (ЛЛ, 18, 156, 199, 246).

3. Синтаксис складного речення

3.1. Формування складного речення.

3.2. Безсполучникові речення.

3.3. Складносурядні речення.

3.4. Складнопірядні речення.

Завдання

1. Розмежуйте речення на безсполучникові, складносурядні й складнопірядні:

Высоко плаваеши на дѣло въ буести, ꙗко соколъ на вѣтрехъ ширѧсѧ, хотѧ птицю въ буиствѣ одолѣти; Ужѣ бо Сула не течѣтъ сребреными струѧми къ граду Переѧславлю, и Двина болотомъ течѣтъ онымъ грознымъ полочаномъ подѣ кликомъ поганыхъ, Унылы голося, поничѣ веселіє, трубы трубѧтъ городенскіи (СП, лѣ, лѣ, лѣ).

2. Зробіть синтаксичний аналіз складних безсполучникових речень: *От того же манастиря переѧша вси манастиреве уставъ: тѣмъ же почтенъ естъ манастирь Печерський старей всѣхъ; Придоша половци первое на Русьскую землю воевать; Всеволодъ же изиде противу имъ, мѣсяца февраля въ 2 день* (ПВЛ, 107, 109).

3. Визначте типи безсполучникових речень та охарактеризуйте їх: *Тоска разлісѧ по Рускои земли, печаль жирна течѣ средѣ земли Рускыи; Ужѣ снесѧ хула на хвалу; ужѣ трѣсну нужда на волю; ужѣ врѣжѣса дивъ на землю; Комонъ въ полуночи Овлуръ свисну за рѣкою, велить кнѧзю разумѣти: кнѧзю Игорю не бытъ!* (СП, кѣ, кѣ, лѣ).

4. Зробіть синтаксичний аналіз складносурядних речень: *возверзи на Господа печаль свою, и тои тя препитають въ вѣки; пиеница бо много мучима чистъ хлѣбъ являеть, а в печали обрѣтаеть человекъ умъ свръшенъ; весна украшаетъ цвѣты землю, а ты оживляеши вся человекѣ милостію своею...* (СДЗ, 7, 13, 14).

5. Виділіть типи складносурядних речень та охарактеризуйте їх: *И несе Каинъ от плода земли къ богу, и не прия богъ даровъ его; Велика власть его, и миру его нѣсть конца; Воини же присыпаху боле, а Володимеръ стояше; Утверди и вѣру в них праву и несовратьну, и мнѣ помози, господи, на супротивнаго врага, да, надѣяся на тя...* (ПВЛ, 63, 70, 76, 81).

6. Зробіть синтаксичний аналіз складнопідрядних речень: *Подобаєть же соудимаго испытати, како єсть житиє єго и нравъ свѣдѣтельствуемое житиє єго; Котораа ли вервь начнет платити дикою вироу, колико лѣтъ за то платѣтъ виноу, зане же безъ головника имъ платити; Аже боудеть оубилъ или свадилъ или въ пироу ꙗвленъ, то тако ємоу платити по верви нынѣ, иже сѧ прикладывають вироу* (ПР, 299, 300, 301).

7. Вкажіть на типи складнопідрядних речень і проаналізуйте їх: *Куда же ходѣше путемъ по своимъ землѣмъ не дайте пакости дѣлати отрокомъ ни своимъ ни чюжимъ, ни въ селѣхъ, ни въ житѣхъ, да не клѣти васъ начнутъ. Єгда обидимъ єси, подбѣгаи къ терпѣнию. Аште достойни казни будутъ при коєи либо винѣ, то въ то мѣсто помиловани да будутъ. Тако аште будєши творѣи то и ты въ казни мѣсто въ неходѣ души...* (ПВМ, 8).

4. Синтаксис відмінків

4.1. Значення відмінків.

4.2. Називний і родовий відмінки.

4.3. Давальний і знахідний відмінки.

4.4. Орудний, місцевий і кличний відмінки.

Завдання

1. Визначте функції назвиного відмінка в тексті: *Не съставитъ бо сѧ корабль безъ гвоздиши ни правѣдникъ бес почитаниѧ книжьнааго. и ꙗко же плѣньникомъ оумъ стоить оу родителъ своихъ. тако и правѣдникоу о почитаньи книжьнѣмъ. красота воиноу ороужикъ и корабль вѣтрила. Тако и правѣдникоу почитаниѧ книжьноѧ* (Изб 1076, 153-154).

2. Проаналізуйте функції родового відмінка в тексті: *Костѧнтинъ же възвративсѧ възспѣтъ. и иде оучитъ Болгарьскаго ꙗзыка; приходиши ѿ(т) Рима пооучитъ васъ к вѣрѣ св(о)єи; немоцнии и болнии не могутъ долѣсти. двора моего; а ср(д)це ихъ далече ѿ(т)стоить мене; Тоє же зимы. Приѣха Ѡлександръ...* (ЛЛ, 27-28, 86, 125, 169, 472).

3. Охарактеризуйте функції давального відмінка в тексті: *Мьстиславъ же заѧ товара. много. Изѧслави дружины. золота и серебра. и челѣди. и кони и скота. и все прави Володимирю; и тако страшно бѣ зрѣти. ꙗко второму пришествию быти; възврати всѣ города Мьстиславу; Мьстиславъ же оу поне(д)лникъ вниде въ Киевъ; а тѣмъ всѧко пакостити гречнику нашему и залознику* (ИЛ, 502, 515, 521, 534, 541).

4. Виділіть функції знахідного відмінка в тексті: *Скытръ рѣка злу игру зыгра [гражданомъ, тако и Днѣстръ злу игру сыгра] угромъ; нареклъ бо бяше Василка отца собѣ и господина; “а прислали мя люблинъци, хотятъ князя Кондрата княжити въ Краковѣ; а наборзѣ хочу найти Кондрата, гдѣ будеть”; Тогда же литовьскый князь Будикидъ и братъ єго Буивидъ даша князю Мьстиславу городъ свои Волковыєскъ, абы с ними...* (ГВЛ, 93-151).

5. Вкажіть на функції орудного відмінка в тексті: *А Днѣпръ втечетъ в Понетьское море жереломъ; и облѣются водою студеною, и тако ожиутъ; Быша бо обѣрѣ тѣломъ велици и умомъ горди; и мужи єго по Рускому закону кляшася оружьємъ своим, и Перуном, богомъ своим, и Волосомъ, скотьємъ богомъ; Послании же сли Игоремъ...* (ПВЛ, 12-39).

6. Позначте функції місцевого відмінка в тексті: *и послоуша єго Всеволодъ томъ же дѣни створи миръ к вечероу; Тои же зимѣ. Владиславъ. Лѣдский кнѣзь емъ моужа своего. Петрка ислѣпи; томъ же мѣстѣ. прислаша(с) к нему Бѣлогородьчи. и Василевци; сторожеве же прибѣгоша к нему польночи* (КЛ, 316, 319, 323, 442).

7. Розкрийте функції кличного відмінка в тексті: *Великыи кнѣже Всеволоде! Не мыслію ти прелѣтѣти издалеча; Ты, буи Рюриче, и Давыде! Не ваю ли злачеными шелома по крови плаваши?; Галичкы Осмомыслѣ Ярославѣ! Высоко сѣдиши на своемъ златокованнѣмъ столѣ; Нѣ ужє, кнѣже, Игорю утрѣнѣ солнцю свѣтъ* (СП, кй-лг).